

ПИТАННЯ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Статтю присвячено проблемі індивідуалізації підготовки майбутніх педагогів. З'ясовано, що конструювання індивідуальної освітньої траєкторії майбутнього педагога потребує дотримання певних педагогічних умов, а саме: опори студента як на власний досвід, так і на аналіз досвіду інших, що сприяє насиченню процесу навчання особистісними смислами, ефективному засвоєнню знань і досвіду, максимальному наближенню процесу навчання до майбутньої професійної діяльності; використання діалогових форм навчання: соціально-психологічних тренінгів, різновидів лекцій (лекція-бесіда, лекція-дискусія, проблемна лекція, лекція – аналіз конкретної ситуації, лекція-консультація), ігор (ділових, рольових, ситуаційно-рольових, інтерактивних), навчальних проектів.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні педагоги, індивідуалізація, умови здійснення.

Теорія і практика сучасної вищої освіти спираються на гуманістичні виміри в реалізації навчально-виховного процесу, спрямованого на забезпечення можливостей вільного вибору різних видів діяльності студента, його самовизначення й самореалізації. Це вимагає адекватної професійно-особистісної підготовки майбутнього фахівця.

Одним із напрямів розв'язання цього завдання є індивідуалізація процесу навчання, що сприяє цілеспрямованому цілісному розвитку особистості з урахуванням її індивідуально-психологічних особливостей.

Проблеми індивідуалізації процесу навчання, індивідуального підходу до людини в усі часи привертала значну увагу багатьох відомих педагогів (Ш. Амонашвілі, Г. Ващенко, Дж. Дьюї, П. Каптерев, Я. Коменський, Я. Корчак, А. Маслоу, С. Миропольский, Г. Песталоцці, Є. Рабунський, С. Русова, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, Л. Толстой, К. Ушинський, С. Френе, Р. Штайнер та ін.).

В умовах сьогодення у зв'язку зі загальними процесами демократизації й гуманізації української системи освіти ідеї індивідуального підходу активно розвиваються і впроваджуються як у загальноосвітні заклади, так і у вищу педагогічну освіту (Г. Балл, А. Бойко, І. Бех, С. Гончаренко, О. Іонова, В. Кремень, В. Лозова, А. Лукашенко, Л. Нечволод, І. Прокопенко, О. Сухомлинська та ін.).

Щодо співвідношення понять “індивідуальний підхід” і “індивідуалізація навчання”, то в сучасній дидактиці індивідуальний підхід виступає як принцип навчання, а індивідуалізація – як засіб його реалізації [6].

У психолого-педагогічних джерелах існують різні підходи до тлумачення категорії “індивідуалізація”, зокрема: розвиток індивідуально-типологічних особливостей учнів під впливом організованого навчання (Ю. Бабанський [1]); організація навчально-виховного процесу, за якою

вибір способів, прийомів, темпу навчання враховує індивідуальні відмінності учнів, рівень розвитку їхніх здібностей до навчання (С. Гончаренко [3]); педагогічний процес, що сприяє формуванню безпосередньої мотивації навчальної й інших видів діяльності, організації саморуку до кінцевого результату; створює умови для самореалізації особистості, виявлення (діагностики) і розвитку її творчих можливостей (В. Сластьонін та І. Ісаєв) [8].

Незважаючи на значну кількість досліджень із питань індивідуалізації навчання, не набуло достатнього обґрунтування питання індивідуалізації підготовки майбутніх педагогів.

Метою статті є розкриття суті індивідуалізації підготовки майбутніх педагогів та умов її здійснення.

Проведений науковий пошук [1; 3; 4; 6–8] дав змогу розкрити *індивідуалізацію підготовки майбутніх педагогів* як організацію навчання, спрямованого на побудову індивідуальної траєкторії освіти, що сприяє цілісному розвитку і самореалізації особистості у процесі оволодіння нею системою морально-ціннісних орієнтирів, знань, умінь, навичок, способів і досвіду діяльності, необхідних для ефективного розв'язання професійних і особистісних завдань.

У структурі процесу освіти індивідуалізації можуть підлягати різні змістові компоненти: навчальні плани і програми, цілі навчання й розвитку особистості, форми й методи роботи, вимоги й критерії оцінювання тощо.

Так, на рівні змісту освіти індивідуалізація процесу підготовки майбутнього педагога передбачає розробку індивідуальної програми навчання кожного студента, зокрема й за тривалістю навчання, оскільки багато людей спроможні за короткий термін досягати того, на що іншим необхідно багато років. Це дає змогу самопізнання, самоосвіти, виявлення власних здібностей, самовдосконалення.

Індивідуалізація технологічного процесу підготовки майбутнього педагога повинна навчити людину вчитися, тобто навчити самостійно здобувати знання, інформацію та застосовувати їх у своїй діяльності, а також сформуванню мотивацію до навчання протягом усього життя. Освіта протягом усього життя – це вимога часу, оскільки стрімкий розвиток цивілізації потребує від особистості високої інтелектуальної та соціальної мобільності, активності й відповідальності.

Загалом індивідуалізація підготовки майбутнього педагога спрямована на те, щоб:

- сприяти пробудженню позитивної навчальної мотивації студента;
- забезпечувати цілісний розвиток особистості, формування майбутнього педагога не лише як професіонала, а й як індивідуальності – носія загальнолюдської культури;
- допомагати студентові долати власні внутрішньоособистісні конфлікти й бар'єри, що перешкоджають освіті людини;
- забезпечувати освіту й самоосвіту, розвиток і саморозвиток студента, виходячи з його особистісних властивостей і особливостей;

- надавати кожному студентові з урахуванням його інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій, здібностей, нахилів можливість набувати й використовувати власний досвід у професійній діяльності й особистому житті;
- запобігати виникненню й сприяти подоланню негативних явищ педагогічної діяльності (професійної деформації, ефекту “вигоряння” – емоційного виснаження, спустошеності, вичерпаності емоційних ресурсів, стресів тощо).

Зрозуміло, що конструювання індивідуальної освітньої траєкторії майбутнього педагога потребує дотримання певних педагогічних умов. До таких найважливіших умов слід віднести: опору студента як на власний досвід, так і на аналіз досвіду інших; використання діалогових форм навчання.

Розглянемо ці умови детальніше.

Опора на досвід студента. Тлумачення поняття досвіду має різні змістовні аспекти. Загалом досвід виступає як сукупність знань, умінь, навичок, які набуто людиною як у процесі навчання, так і всього життя. Одночасно досвід є важливим джерелом знань, тобто оснований на практиці почуттєво-емпіричним пізнанням дійсності (у більш вузькому сенсі досвід – це прийом навчання або наукове спостереження).

Ці уявлення про досвід мають надто важливе значення для процесу підготовки майбутнього педагога. Так, актуалізація у процесі навчання наявного особистісного досвіду студента, а також набуття нового досвіду у взаємодії з іншими людьми, є одним з ефективних шляхів конструювання індивідуальної освітньої траєкторії. У цьому разі власний досвід студента стає компонентом його освіти, а оволодіння змістом освіти відбувається у процесі його активної діяльності.

Як відомо, навчання на чужому досвіді – це досить поширений спосіб навчання. А чому ж можуть навчатися люди, якщо джерелом, матеріалом пізнання є їхній власний досвід? Що нового може привнести в нього навчання?

Досвід людини завжди несе в собі зерна нового, а завдання викладача – допомогти їм прорости через структурування, тобто побудову досвіду в певній логіці – логіці розв’язання конкретних життєвих питань і завдань, перетворення життєвих ситуацій. Так, джерелом новизни стає перетворення досвіду, що вже був. Ключем, що запускає механізм переробки досвіду, є дії, питання викладача. Без них досвід учасників навчання продовжував би залишатися не переробленим. Найважливішим результатом такого навчання є озброєння людини інструментом для успішної професійної діяльності. Результати ж будуть успішними, стійкими лише тоді, коли учасник знає, як їх створювати. Викладач спроможний указати напрям і спосіб дії, при цьому йому не обов’язково знати конкретні рецепти (“правильні відповіді”), але необхідно розуміти, як їх шукати [5].

Отже, навчальна діяльність з опорою на власний досвід студента дає змогу відтворювати знання, уміння, навички, різні форми поведінки й емоційного стану особистості, переводити їх з потенційного стану в актуальну дію, що сприяє:

- насиченню процесу навчання особистісними знаннями, переживаннями, досвідом студента;
- переосмисленню, логічному структуруванню набутого досвіду й на цій основі набуттю нового досвіду;
- максимальному наближенню процесу навчання до майбутньої професійної діяльності;
- ефективному засвоєнню знань і досвіду, що зумовлено положенням експериментальної психології про те, що людина засвоює 10% того, що чує, 50% того, що бачить, 70% того, що проговорює, 90% того, що робить сама [9];
- усвідомленню, відкриттю для себе не лише ідей, закономірностей, що вже відомі науці, а, що особливо важливо, власних особистісних ресурсів, можливостей, особливостей.

Ефективним засобом здійснення навчальної діяльності з опорою на власний досвід студента зокрема та індивідуалізації навчання загалом є *використання діалогових форм навчання*.

Це зумовлено тим, що діалогові форми навчання, робота у групах, даючи змогу активізувати навчальну діяльність студента, залучити у процес обговорення всіх учасників із заміною традиційної активності викладача активністю тих, хто вчиться; висвітлювати й аналізувати проблеми з різних боків, відмовившись від стереотипних уявлень, сприяє: наданню велими значного поштовху до змін у собі, акумулювання й асимілювання нового досвіду; обміну знаннями, думками, досвідом; максимальному використанню й розвитку особистісного комунікативного досвіду; набуттю майбутнім педагогом досвіду емоційного-ціннісного ставлення до педагогічно доцільної взаємодії, неконфліктного спілкування, емпатійного, толерантного ставлення до людини; розвитку досвіду спостереження, аналізу, рефлексії й корекції своїх дій і поведінки.

У педагогіці для розвитку значущих професійно-особистісних якостей, формування й удосконалення умінь і навичок спілкування майбутніх педагогів використовується широке коло активних форм і методів групової роботи.

Зокрема це соціально-психологічний тренінг та його різновиди (особистісно-орієнтований тренінг, поведінково-орієнтований тренінг, ситуаційно-орієнтований тренінг), у ході яких відбувається розвиток активної соціальної позиції й компетентності учасників, оволодіння певними знаннями, уміннями міжособистісної взаємодії, гнучкості реагування на ситуацію, рефлексії й корекції поведінки особистості.

У ході проведення соціально-психологічних тренінгів застосовуються різні методи роботи, зокрема різновиди лекцій – лекція-бесіда (діалог), лекція-дискусія, проблемна лекція, лекція – аналіз конкретної ситуації, лекція-консультація, що збагачують класичну лекцію і активізують діяльність слухачів [2]. Широко застосовуються також ігри, які сприяють сукупному розвитку здібностей і вмінь людини (аналітичних, рефлексивних, умінь застосування на практиці набутих знань тощо). У педагогічних тре-

нінгах найбільшого поширення набули такі ігри: ділові, рольові, ситуаційно-рольові, інтерактивні тощо.

Не менш важливу роль у груповій роботі мають навчальні проекти, які сприяють усвідомленню і розгляду педагогічних явищ не як остаточно визначених, а як дослідних проблем, що потребують розв'язання з урахуванням багатьох факторів. У виконанні проектів студенти, об'єднавшись у групи, можуть проводити певні оригінальні дослідження. У середині загального проекту студент може виконувати свою роль, мати власну галузь дослідження, а отже, особливі завдання, які відповідають його інтересам і очікуванням. Ці завдання можуть бути спрямовані на вміння переконувати, заохочувати, керувати людьми або на пошук необхідної для досягнення мети інформації. Така інформація може добуватися у процесі безпосереднього спостереження чи спілкування з людьми або шляхом ознайомлення з літературними джерелами. Проектна робота, даючи міцний зовнішній імпульс, сприяє, як свідчить практика, формуванню особливого роду способів мислення, видів діяльності, умінь і навичок людини, її стосунків з оточенням [10].

Реалізація вище зазначених умов вимагає зміни ролі викладача в підготовці майбутніх педагогів: він має виступати не з позиції лектора, що несе фіксовані судження, а з позиції організатора навчання і фасилітатора (від англ. *facilitate* – сприяти, допомагати, полегшувати, просувати), тобто помічника – того, хто сприяє пробудженню внутрішніх потенцій людини, її інтересів, волі до навчання, підтримує індивідуальний вектор розвитку особистості, допомагає у її власному пошуку, самопізнанні й саморозвитку.

Висновки. Отже, розкрито індивідуалізацію підготовки майбутніх педагогів як організацію навчання, спрямованого на побудову індивідуальної траєкторії освіти, що сприяє цілісному розвитку й самореалізації особистості у процесі оволодіння нею системою морально-ціннісних орієнтирів, знань, умінь, навичок, способів і досвіду діяльності, необхідних для ефективного розв'язання професійних і особистісних завдань.

З'ясовано, що конструювання індивідуальної освітньої траєкторії майбутнього педагога потребує дотримання певних педагогічних умов, а саме:

- опори студента як на власний досвід, так і на аналіз досвіду інших. Це дає змогу переводити знання, уміння, навички особистості з потенційного стану в актуальну дію; сприяє ефективному засвоєнню знань і досвіду через насичення процесу навчання особистісними смислами, максимальному наближенню процесу навчання до майбутньої професійної діяльності;
- використання діалогових форм навчання: соціально-психологічних тренінгів, активних видів лекцій (лекція-бесіда, лекція-дискусія, проблемна лекція, лекція – аналіз конкретної ситуації, лекція-консультація); ділових, рольових, ситуаційно-рольових, інтерактивних ігор; навчальних проектів тощо.

Список використаної літератури

1. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды / Ю. К. Бабанский ; сост. М. Ю. Бабанский. – Москва : Педагогика, 1989. – 560 с.
2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: теорія, технологія, практика : монографія / Н. П. Волкова. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2005. – 304 с.

3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 374 с.
4. Ионова Е. Н. Вальдорфская педагогика: теоретико-методологические аспекты : монография / Е. Н. Ионова. – Харьков : Бизнес-Информ, 1997. – 300 с.
5. Кларин М. В. Интерактивное обучение – инструмент освоения нового опыта / М. В. Кларин // Педагогика. – 2000. – № 7. – С. 18–312.
6. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. / В. І. Лозова, Г. В. Троцько. – Харків : ХДПУ, 1997. – 338 с.
7. Лукашенко А. О. Технологія формування конфліктологічної компетентності вчителя : наук.-метод. матер. / А. О. Лукашенко. – Харків : ХНПУ, 2005. – 55 с.
8. Педагогика : учеб. пособ. / В. А. Слостенин, И. Ф. Исев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. – Москва : Школа-Пресс, 1998. – 512 с.
9. Психологический тренинг в группе: игры и упражнения : учеб. пособ. / [авт.-сост. Т. Л. Бука, М. Л. Митрофанова]. – Москва : Институт психотерапии, 2005. – 128 с.
10. Равен Дж. Педагогические тестирование: проблемы, заблуждения, перспективы / Дж. Равен ; пер. с англ. – 2-е изд. – Москва : Когито-Центр, 2001. – 142 с.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2014.

Лукьянова Ю. С. Вопросы индивидуализации подготовки будущих педагогов

Статья посвящена освещению проблеме индивидуализации подготовки будущих педагогов. Выяснено, что конструирование индивидуальной образовательной траектории будущего педагога требует реализации определенных педагогических условий, а именно: опоры студента как на собственный опыт, так и на анализ опыта других, что способствует насыщению процесса обучения личностными смыслами, эффективному усвоению знаний и опыта, максимальному приближению процесса обучения к будущей профессиональной деятельности; использования диалоговых форм обучения: социально-психологических тренингов, разнообразия лекций (лекция-беседа, лекция-дискуссия, проблемная лекция, лекция – анализ конкретной ситуации, лекция-консультация), игр (деловых, ролевых, ситуационно-ролевых, интерактивных), учебных проектов.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, будущие педагоги, индивидуализация, условия осуществления.

Lukyanova Y. The Issues of Individualization in Future Teachers' Training

The article is devoted to covering the essence of individualization of future teachers' training and the conditions of its implementation. Disclosed The individualization of future teachers' training is disclosed as training aimed at building individual trajectory of education that contributes to holistic development and self-realization in the process of its mastering the system of moral values, knowledge, skills, techniques and experience which are necessary for effective achievement of professional and personal tasks solutions.

It was found what designing of an future teacher's individual educational trajectory requires the implementation of number of certain pedagogical conditions, namely: a) the student's basing on their own experience and on the analysis of other people experience, which contributes to the saturation of the learning process by personal meanings, knowledge and experience effective assimilation, the maximum approximation of studies to their future professional activity; b) the using of forms of teaching dialogues: socio-psychological trainings, the variety of lectures (lecture-discussion, problem lecture, lecture-analysis, case study, lecture-consultation), and games (business games, role playing, situational role-playing, interactive games), and learning projects.

The implementation of the revealed conditions involves changing the role of a teacher, who must perform not from the perspective of a lecturer but from the position of the training coordinator and facilitator.

Key words: professional training, future teachers, individualization, conditions of implementation.